

MARKSÇI FELSEFENİN KAYNAĞI VE TİPOLOJİSİ ÜZERİNE¹

DOĞAN GÖÇMEN

13 MART'IN ANISINA...

Kralın şövalyesi,
sermayenin altın sesi
ve Allahın piskoposu!
Felsefenden tüten günlük kokusu
başımızı döndürmek içindir.
Hayat kavgasında bizi
dizüstü süründürmek içindir!
NAZIM HİKMET
("Berkeley" şiirinden)

Karl Korsch'un ünlü polemik yazısına verdiği "Marksizm ve Felsefe" başlığı Marksizmin felsefe ile olan ilişkisinin sanki dışsal bir ilişki olduğuna dair bir çağrışım yapıyor. Diğer taraftan Martin Heidegger, 1969 yılında Richard Wisser'e Alman televizyonda verdiği bir röportajda Marx'ın 11. Feuerbach tezinin "temelsiz" olduğunu ileri sürüp tezin "kararlı olarak felsefeye karşı olduğuna dair bir izlenim bıraktığını" ama tezin "ikinci bölümünün ise açıkça belirtilmeden bir felsefe talep" ettiğini ileri sürdü.² Heidegger burada kendine has karman çorman dilinde, Marx'ın felsefeyi yadsıdığını ve böylece 11. Feuerbach tezinin felsefi olarak gerekçelendirilmiş bir tez olarak görülemeyeceğini ima etmek istiyor. O, bununla aslında, daha genel olarak, ömrü boyu yıkmaya çalıştığı Marksizmin felsefi bir içerikten yoksun olduğunu ileri sürmüş oluyordu. Çünkü Marx'ın

¹ Bu yazı "Felsefe Yazın" dergisinin 13. sayısında yayımlanmıştır (Ekim/Kasım 2008, ss. 25-33). İnternet üzerinden daha geniş okur kitlesine sunulmak üzere yayınlanırken yeniden gözden geçirilmiş ve bazı küçük değişiklikler ve ekler yapılmıştır.

² Bkz: <http://www.youtube.com/watch?v=jQsQOqa0UVc> veya http://youtube.com/results?search_query=heidegger&search_type=.

11. Feuerbach tezi, biran ilham geldiğinde kağıda dökülen, bırakılıp unutulmuş bir tez değil. Aksine bu tez bütün diğer Feuerbach tezlerinin en üst momentini oluşturuyor ve Marx'ın uzun yıllar yapmış olduğu araştırmada bir dönüm noktası ifade ediyor. Diğer tezlerle beraber bu tez Marx ve Engels'in bütün çalışmalarına bundan böyle bir nevi yön veren ve bütün eserlerinin içine sinmiş programatik bir tezdur. Bundan dolayı Heidegger'in saldırısı için Marksçı felsefenin özünü oluşturan bu tezi seçmesi bir rastlantı değildir ve o bu teze saldırmakla direkt Marksizmin kalbine saldırmak istemektedir.

Diğer taraftan Marx'tan etkilenen hatta kendisini Marksist olarak tanımlayan toplumsal-siyasal hareketlerin de teori-pratik diyalektiğini tartışıp pratiğe yöneldiğinde genellikle pratiği teorinin yerine geçirip salt (dar) pratik davranış sergilediğini gözleriz ve (sanki Heidegger'i doğrularcasına) sıkça teoriyi yadsır bir politik duruş sergilediğine tanık oluruz. Bu duruş, bir taraftan, başka bir açıdan, bilinçli veya bilinçsiz, Rosa Luxemburg'un sürekli eleştirdiği, Bernsteinici 'hareket her şey, amaç hiç bir şey' salt pratikçi veya salt öznelci veya 'kör' eylemci bir ilkeye götürür; diğer taraftan, ilk bakışta ne kadar garip görünse de, örneğin Bob Jessop'un yapısalcı ve bütün 'düzenlemeci okul'un özneyi yadsıyan nesnelci veya otomatikçi, siyasi müdahaleyi yadsıyan duruşuna vardırır.

Oysa Marksizme 'can' ve genişleterek Lenin'in deyimiyle belirtecek olursak 'ruh' kazandıran, onun değişik unsurlarını biraraya getiren, birbiriyle ilişkilendiren ve böylece ona bütünlüklü bilimsel bir dünya görüşü ve dünya tasarısı olma özelliği kazandıran felsefedir. Marksizmi kavgacı kılan, ona dayanan siyasi hareketlere bütünü görme ve bütünün içinde parçayı kavrama olanağı sunan; onları köklü bir değişim için bilinçli stratejik bir hedefe yönlendiren yine felsefedir. Diğer bir deyişle, Korsch'un da söz konusu yazısında göstermeye çalıştığı gibi, Marksizmin felsefeyle olan ilişkisi içsel bir ilişkidir ve bu ilişkiyi betimlemek için 'Marksizmde felsefe' veya daha iyisi 'Marksizm içinde felsefenin yeri ve işlevi' gibi felsefenin Marksizme içsel olduğunu vurgulayan tabirlerin kullanılması daha doğru ve konunun tam olarak anlaşılması için daha verimli olacaktır.

Peki, Marksçı felsefenin kaynakları nedir? Nasıl bir felsefedir Marksçı felsefe? Bu felsefenin bir tipolojisi betimlenebilir mi? Marksizmin felsefe ile olan ilişkisini sorgulamak, sadece Marksizm içi özel bir sorun mu, yoksa bir bütün olarak felsefenin geleceği ve kaderiyle ilgili bir sorun mudur? Tabi bu kısa yazı çerçevesinde bu sorulara doyurucu bir yanıt vermek mümkün değil. Burada ancak bazı temel konulara değinerek konu üzerine araştırmayı yönlendirici bazı noktalara işaret edilebilir. Aşağıda bunu yapmaya çalışacağım.

Felsefenin Büyük Temel Sorusu ve Marksçı Felsefenin Kaynağına dair

Engels, “Anti-Dühring”e yazdığı girişi ilginç bir belirlemeyle başlatıyor. Şöyle diyor Engels: “Modern sosyalizm içerik bakımından bir taraftan bugünkü topluma hakim olan mülk sahipleri ve mülksüzler, kapitalistler ve ücretli işçiler arasındaki sınıf karşıtlığına, diğer taraftan üretime hakim olan anarşiye bakışın ürünüdür. Ama başlangıçta teorik biçim bakımından modern sosyalizm 18. yüzyıl Fransız Aydınlanmacılığının ortaya koymuş olduğu ilkelerin sürdürülmesi, sanki tutarlı devam ettirilmesiymiş gibi gözükmektedir. Onun kökleri maddi ekonomik gerçeklikte yatsa da, her yeni teori gibi o da önce hazır bulduğu düşünce materyaliyle başlamak zorundaydı işe.”³ Dikkat edilirse Engels burada yeni bir toplum kuramı olan modern sosyalizmin kaynağının kapitalist üretim biçimine hakim olan anarşi ve toplumsal ilişkilerde yattığını söylüyor. Bu yaklaşımıyla Engels ortaya yeni bir kuram teorisi atıyor. Engels’e (ve Marx’a) göre kuram, örneğin Kant’ta olduğu veya geleneksel felsefede anlaşıldığı gibi salt fantezide üretilen birtakım kavramlar veya kategoriler sistemi değil, tersine, toplumsal ilişkilerin bir aynada yansır gibi düşünceye ve bilince yansması, bunların kategorileştirilip sistematikleştirilmesi ve içsel gelişim eğilimlerini ortaya çıkarmasıdır.

Engels, burada işaret etmiş olduğu toplumsal ilişkilerden kaynaklanan sürekliliği de içeren kopuşa karşın, söz konusu ilişkilerin teorik olarak düzenlenebilmesi ve kategorileştirilip onlara bir anlam verilebilmesi için, önce hazır bulunan “düşünce materyaliyle” işe başlanmak zorunda kalındığını belirtiyor. Engels, düşünce materyali dediği şey ile çok geniş bir alana gönderme yapıyor: kozmogoni, modern doğa bilimleri ve Darwin’in evrim kuramı, iktisat, siyaset ve felsefe. Söz konusu ilişkilerin teorik olarak düzenlenebilmesi için, bütün bu bilimlerin gün ışığına çıkardığı yeni bilgilerin kendisinin de düzenlenmesi kaçınılmazdır. Yani ilk bakışta hazır bulunan düşünce materyali sadece devam ettiriliyormuş gibi gözükse de, bu alanda da sürekliliği de içeren bir kopuşun olduğunu belirtmek gerekir.

Sürekliliği de içeren bu kopuş felsefeye nasıl yansımıştır? Hegel’in Yeni Çağ felsefesini René Descartes ile başlatması son derece isabetlidir. Çünkü “Cartesius her şeyde yeniden baştan başlayan insanlardan birisidir; ve Yeni Çağın oluşumu, düşüncesi onunla başlıyor.”⁴ Descartes, Francis Bacon’ın başlattığı Aydınlanmacı geleneği sürdürmek koşuluyla onun duyumsalcı felsefesi ile de hesaplaşarak skolastik felsefeyi yıkıp metafiziğin (“Birinci Felsefe”) temellerini yeniden atmak istiyor. Marx ve Engels’e kadar Avrupa felsefesinde (bugün hala değişik biçimlerde devam eden) kendi içinde birçok farklılaşmaları ve çatışmaları da barındıran kabaca iki temel akımın olduğundan hareket etmek mümkün. Bu iki akımın da merkezinde Descartes’in başlattığı *cogitocu*

³ Engels, F., *Herrn Eugen Dührings Ummwälzung der Wissenschaft* (“Anti-Dühring”), Marx-Engels-Werke 20 içinde, Dietz Verlag, Berlin 1986, s. 16.

⁴ Hegel, G. W. F., *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, cilt 3, yay. Moldenhauer, E. ve Michel, K. M., Werke 20 içinde, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1971, s. 120.

felsefe ile hesaplaşmak yatıyor. Bunlar; bir, Descartes ile başlayan kendi içinde bir yığın sıçramalar ve hatta devrimler yaşayan (örneğin Yeni Çağda Leibniz'in Kartezyen geleneği eleştirerek başlattığı diyalektikçi gelenek ile) ve klasik Alman felsefesinde Hegel'de en üst momentine ulaşan idealist akım; iki, yine Francis Bacon ile başlayan ve Kartezyen akımla hesaplaşarak ortaya çıkan ve John Locke üzerinden Fransız Aydınlanmacılığında en üst momentine ulaşan empirist-materyalist akımdır.

Marx ve Engels'in eserlerinde bu her iki akıma da (sadece klasik Alman felsefesine değil) sosyalizmin felsefi kaynağı olarak gönderme yapıldığını görürüz. Diğer bir deyişle, Marx ve Engels Avrupa felsefi geleneğinde oluşan, birbirini sürekli beslese de birbirinden bir nevi bağımsız olan, en azından birbirine bir aynada bakar gibi bakmayan, aynada birbirini kendisinin diğeri olarak görmeyen bu iki temel akımın sentezine ulaşip felsefeyi yeniden kurmak istiyor. Bundan dolayı Marksizmin felsefe ile ilişkisi salt Marksizm içi özel bir sorun değil, aynı zamanda bir bütün olarak felsefeyi ilgilendiren genel bir sorundur. Ama bu iki akım arasında bir senteze ulaşabilmek için, felsefenin temel sorusuna bir yanıt verip bütün felsefeyi organik ve sistematik bütünlük içinde, bazı ilkelerin etrafında yeniden örmek gerekir. Aksi takdirde ortaya çıkacak olan en fazla eklektik bir felsefe olur ve eklektik felsefe ile kendi içinde tutarlı ve bütünlüklü bir dünya görüşüne ve sistematik bir dünya tasarısına ulaşmak mümkün değildir. Nedir felsefenin temel sorusu?

Felsefenin temel sorusunu Avrupa felsefe tarihinde ilk olarak Engels açıkça tanımlamıştır. Engels, felsefenin “büyük temel sorusu”nu ilk defa bilinçli bir şekilde formüle etmekle filozofların yüzyıllardan beri adını koymadan ve belki de çoğunun farkında olmadan, açıkça tanımlamadan üzerine kavga ettikleri soruyu bilince çıkarmış ve böylece felsefeye büyük bir hizmet vermiştir. Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* (*Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie*) adlı broşüründe şöyle tanımlıyor felsefenin temel sorusunu: “Bütün, özellikle yeni felsefenin büyük temel sorusu düşünce ve varlık ilişkisidir.”⁵

Örneğin Kant, *Salt Aklın Eleştirisi*'nin hemen başlangıcında alan ve zamanın “apriori” olduğunu kanıtlamaya çalışarak başlıyorsa, kendisinin de daha sonra açıkça belirttiği gibi, *Cogitoco* Kartezyen geleneği sürdürdüğü içindir. Kant'a göre, düşünceler veya kategoriler (boş da olsa) anlakta apriori bulunmaktadır. Diğer bir deyimle insanlar bir nevi doğuştan birtakım düşüncelere veya kategorilere sahiptir. Buna karşın John Locke, *İnsan Anlaksı Üzerine Bir Deneme*'yi doğuştan olan düşünceler (*innate ideas*) kuramına saldırarak başlatıyorsa ve insan anlakını bir “boş kabine”ye benzetiyorsa Kartezyenci geleneğe karşı Baconcu geleneği sürdürdüğü içindir. Bu geleneğe göre insan anlakında doğuştan birtakım düşüncelerin veya kategorilerin olması mümkün değildir.

---

⁵ Engels, F., *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Marx-Engels-Werke 21 içinde, Dietz Verlag, Berlin 1984, s. 274.

Bunlar insan anlayışında dışarıda bizden bağımsız olarak var olan nesnelere dış algı organlarımız aracılığıyla içimize taşınarak oluşur.

Görüldüğü gibi, Locke ve Kant arasındaki kavga bilginin kökenine ilişkindir, yani felsefenin temel sorusu olan varlık ve düşünce ilişkisine dairdir. Engels'e göre bu kavgada söz konusu olan temel soruyu düşünce (veya tin) mi öncedir, yoksa doğa mı? sorusu şeklinde de formüle edebiliriz. Bu soru teolojide dünyayı tanrı mı yarattı, yoksa dünya ezelden beri var mıydı? sorusuna dönüşüyor. Engels'e göre bu soruya, örneğin Kant (öznelci idealizm) veya Hegel (nesnel idealizm) gibi, düşünce öncedir, diye cevap verenler, felsefede idealist kampı oluşturur. Bu kampa maddeyi ve düşünceyi iki farklı töz olarak tanımlayan ve bunlar arasında bir paralelizm kuran Leibniz'i de dahil etmek gerekir. Diğer taraftan, örneğin Hobbes ve Locke gibi, düşünce değil, doğa öncedir, diyenler, felsefede materyalizmin değişik okullarını oluşturur. İşte, Marx ve Engels, bu iki felsefi kamp ile hesaplaşarak, onların açmazlarını gösterip aşarak, güçlü yanlarını üstlenip ve yeni duruşlar sergileyip bir senteze ulaşarak Marksçı felsefeyi, bundan da öte bir bütün olarak felsefeyi yeniden kurmaya çalışırlar.

Yukarıda tanımlamaya çalıştığımız felsefenin temel sorusu dikkatle incelendiğinde, soruyu başka bir açıdan tanımlamanın da mümkün olduğu görülecektir. Yukarıda sergilediğimiz, Kant ve Locke arasındaki tartışma aslında dünyanın bütünlüklü olarak kavranıp kavranamayacağı, bunun sistematik bir temsiline sunulup sunulamayacağı sorusu etrafında dönmektedir.

Locke, düşüncenin maddenin bir biçimi olup olmadığı sorusunu cevaplamayı baştan ret ediyor. Ama Locke'un bu duruşu örneğin George Berkeley'in *esse est percipi* (varlık algıdır) doktrini çerçevesinde dış dünyayı düşünceye ve sadece algılanan (iç) dünyaya indirgeyen duruşu ile karıştırılmamalıdır. Locke dış dünyanın maddi bir dünya olduğunu, bizim algımızdan bağımsız olarak var olduğunu ve dış dünyanın algılanan dünyadan çok daha geniş olduğunu kabul eder. Kant, Humecu agnostik geleneği sürdürüp "kendinde şey" in bilinebileceğini yadsıdığı için bu soruyu olumsuz cevaplandırmış oluyor. Adam Smith materyalist, Leibniz ve Hegel idealist felsefi ilkeye dayanarak bu soruyu olumlu yanıtlamışlardır. Marx ve Engels, felsefenin temel sorusunu yanıtlarken son olarak andığımız düşünürleri takip ederler. Ama diğer taraftan kendilerinden önce ortaya konmuş olan felsefi sistemlerin (empirist ve rasyonalist) bütünü kavranması için büyük açmazlarla karşı karşıya kaldıklarından yola çıkarlar.

Marx ve Engels yukarıda tanımlamaya çalıştığımız bu her iki felsefi geleneğin de komünizme aktığını belirtiyor ve böylece her iki felsefi geleneğin de mirasına sahip çıkıyor. Engels, *Sosyalizmin Ütopyadan Bilime Gelişimi (Die Entwicklung des Sozialismus von Utopie zur Wissenschaft)* adlı broşürünün Almanca baskısına Eylül 1882'de yazdığı önsözde klasik Alman felsefesine ilişkin şu belirlemeyi yapıyor: "Ama bilimsel sosyalizm özü itibarıyla bir Alman ürünüdür ve sadece bilinçli diyalektik geleneği canlı tutan ulusta ortaya çıkabilirdi: Almanya'da

[Engels “Almanya’da” tabirini daha sonra “Almanlarda” olarak düzeltmiştir,-DG] materyalist tarih görüşü ve onun özel olarak proletarya ile burjuvazi arasındaki modern sınıf mücadelesine uygulanması yalnızca diyalektik aracılığıyla mümkündür. Ve eğer Alman burjuvazisinin okul ustaları büyük Alman filozoflarına ve onlar tarafından taşınan diyalektiğe dair hatıraları yavan eklektizmin bataklığında boğmuş olsalar da – öyle ki diyalektiğin hakikatte geçerliliğini kanıtlamak için modern doğa bilimini şahitlik yapmaya çağırarak zorunda kalıyoruz -, biz Alman sosyalistler sadece Saint-Simon, Fourier ve Owen’den değil, aynı zamanda Kant, Fichte ve Hegel’den kaynakladığımızdan gurur duyuyoruz.”⁶ Engels, burada iki önemli belirlemede bulunuyor: bir, burjuvazi artık kendisinin yaratmış olduğu felsefi değerleri yıkmakla meşguldür; iki, sosyalistlerin/komünistlerin ütopyik sosyalistlerin öğretilerinin yanında klasik Alman felsefesinin, ama özellikle bu felsefi geleneğe canlı tutulan ve geliştirilen diyalektik felsefenin mirasçıları olduğunu açıkça söylüyor. Engels, biraz aşağıda “en üst düşünme biçimi olarak diyalektik”in antik Yunan düşünürlerinden kaynaklandığını ve bu felsefenin ilk önce kapsamlı olarak Aristoteles tarafından incelendiğini de yazıyor⁷ ve böylece sosyalistleri/komünistleri bütün diyalektikçi felsefi geleneğin mirasçısı olduğunu söylemiş oluyor.

Son yıllarda Engels’in sadece bu belirlemesi dikkate alınıp Marksçı felsefenin kaynağı olarak sadece klasik Alman felsefesine vurgu yapılamaya başlandı. Oysa Marx ve Engels, *Kutsal Aile*’de 18. yüzyıl Fransız materyalizmini de kendilerinin kurduğu ve bugün artık *diyalektik ve tarihsel materyalizm* başlığı altında anılan felsefenin kaynağı olarak belirlerler. Marx ve Engels, Fransız materyalist felsefesinde iki farklı akım veya daha doğrusu iki damar arasında ayırım yapıyor. Bunlardan ilki Descartes’ın fiziğinden etkilenen mekanikçi materyalist felsefe, diğeri ise Locke’dan etkilenen duyusalçı materyalist felsefedir. Bu Locke’çu felsefe Demokritos ve Epikurus gibi antik Yunan düşünürlerine de dayanarak idealist felsefe karşısında materyalist bir felsefe geliştirmeye çalışmıştır. Locke’un örneğin Condillac gibi Fransız öğrencileri onun felsefesini deist unsurlardan veya teolojik kalınlardan arındırarak 17. yüzyıl metafiziğine karşı kullanmışlardır. Böylece ona “ruh, et ve kan, canlılık”⁸ kazandırmışlardır. Marx ve Engels, antik Yunan’dan buyana gelişip gelen bu materyalizmin de kendi kurdukları felsefeye, ondan da öte sosyalist/komünist toplum kuramına kaynaklık ettiğini söylüyor.⁹

Marksçı felsefenin kaynağı üzerine düşünürken bütün bu uzun geleneği göz önünde bulundurmak gerekir. Ama bunu örneğin Wolfgang Fritz Haug’un yaptığı gibi dar Avrupa

---

⁶ Engels, F., *Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft*, Marx-Engels-Werke 19 içinde, Dietz Verlag, Berlin 1987, s. 188.

⁷ Engels, age., s. 202.

⁸ Marx, K. ve Engels, F., *Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik – Gegen Bruno Bauer und Konsorten*, Marx-Engels-Werke 2 içinde, Dietz Verlag, Berlin 1985, s. 137.

⁹ Marx ve Engels, age., s. 132 ve 139.

merkezci anlamda da yorumlamamak gerekir.¹⁰ Marx ve Engels'in geliştirmiş olduğu evrensel ve enternasyonalist dünya görüşü Avrupa merkezci yaklaşımların köklü bir eleştirisi, daha doğrusu Avrupa Aydınlanmacılığına hakim olan Avrupa merkezci anlayışların dolaysız yadsımasıdır. Budan dolayı bugün Marksçı felsefeyi dünya çapında düşünmek ve onu bütün kültürlerde ve uygarlıklarda oluşmuş olan diyalektikçi ve materyalist felsefenin mirasçısı ve sentezcisi olarak görmek gerekir.

Marksçı Felsefeye Ön-gelen Felsefenin Gücü ve Açmazı

Burada Marx ve Engels'in neden bu felsefi sistemlerden birisine değil de her ikisine birden aynı anda Marksçı felsefenin kaynağı olarak gönderme yaptığı sorulabilir. Bu sorunun yanıtı her iki sistemin güçlü olduğu kadar zayıf olan yanlarının da olmasında yatıyor. Bunlardan birini göz ardı ederek diğerinin açmazlarını aşmak mümkün değildir. Materyalist felsefe, idealist felsefenin tersine, örneğin Locke'un açıkça belirttiği gibi, doğanın algı, bilinç ve isteğimizden bağımsız dışımızda var olduğundan hareket ediyor ve doğuştan var olduğu iddia edilen düşüncelerin aslında elde edilmiş ve öğrenilmiş bilgi olduğunu söylüyor. Düşünceler ve soyut düşünceler vs. “Bunlar zihne dışsal olan dış nesnelerin *duyularımız* üzerinde yapmış olduğu *tesirlerdir*; ve zihne içsel ve uygun olan güçlerden kaynaklanan *zihnin kendi fiiliyatları* – ki bunlar üzerine düşünülmesi durumunda düşüncenin nesnesi durumuna da gelebilir, söylediğim gibi, *Bilginin bütün Kökenidir*.”¹¹ Burada Locke, örneğin Kant gibi, bilginin, dış nesnelerin duyularımız üzerinde yapmış olduğu tesir sonucu oluşan *algı* ve *zihin* olmak üzere iki kaynağı olduğunu belirtiyor. Kant da bilginin, “duyumsallık ve anlık” olmak üzere “iki damarı”nın olduğundan hareket ediyor.¹² Ama yukarıda belirttiğim gibi, Kant kategorilerin anlakta boş da olsa hazır olduğundan (apriori) ve bunların içinin algı, görüş ve tecrübe yoluyla doldurulduğundan hareket edip bilginin iki farklı *kökeninin* olduğunu ileri sürerken, Locke bilginin, algı ve zihin olmak üzere iki kaynağının olduğundan hareket etse de bütün bilginin ilk olarak duyular aracılığıyla elde edilen algılar aracılığıyla oluşmaya başladığından yola çıkıyor. Yani Locke'a göre bilgilerimizin kökeni dış dünyadır. Kısacası bilgi kuramında mutlak olan nedir sorusuna Kant, iç dünyadır veya öznedir, diye yanıt verirken, ki bunu Fichte “Ben = Ben” formülüyle daha radikal bir şekilde dile getirecektir, Locke, dışımızda bizden bağımsız olarak bulunan dış dünyadır, diye yanıt veriyor. Locke'a göre, zihnin etkinlikleri sonucu elde edilen daha üst bilgilerin hepsi duyular aracılığıyla elde edilen algılara indirgenebilir. Marx ve Engels 18. yüzyıl materyalist felsefenin kendi felsefelerine temel hazırladığını söylerken Locke'un felsefesinin Fransız materyalistlerinin daha da geliştirdiği bu yanını kastediyor.

¹⁰ Bkz: Göçmen, D., “Wolfgang Fritz Haug'un ‘Çoğulcu Marksizm’ önermesi veya Kuramın ve Siyasetin Mistikleştirilmesi”, Praksis (Kış 2005) sayı 13 içinde, ss. 123-151.

¹¹ Locke, J., *An Essay concerning Human Understanding*, yay. Ve giriş yazar: Nidditch P. H., Oxford University Press, Oxford 1975, s. 118.

¹² Kant, I., *Kritik der reinen Vernunft*, yay. Timmermann, J., Felix Meiner Verlag, Hamburg 1998, s. 89.

Şimdi idealist felsefeye dönelim. Yukarıda belirttiğim gibi, klasik Alman felsefesi gücünü diyalektik felsefe geleneğini sürdürmüş olmasından alıyor. Marx ve Engels bu felsefi geleneğin en güçlü temsilcisinin Hegel olduğundan hareket ediyor. Bundan dolayı Marx ve Engels'in en erken yazılarından en geç yazılarına kadar Hegel'in felsefesini sürekli tartıştığını, onunla devamlı hesaplaştığını görürüz. Nedir Hegel'in felsefesinin güçlü veya Engels'in deyiimiyle "devrimci" olan yanı? Hegel, felsefe tarihinde Kant'ın en büyük kazancının diyalektik felsefeyi yeniden gündeme taşıması ve bu felsefenin merkezinde olan çelişki kavramını *antinomiler* çerçevesinde yeniden formüle etmiş olmasında yattığını söylüyor. Tabi Kant, Hume gibi, "kendinde şey"ın (töz) olmadığından veya bilinemeyeceğinden hareket ettiği için, diyalektik bilgi kuramını olgusal dünyayla sınırlamaya çalışır. Bundan dolayı Kant diyalektiği "görünüşün mantığı" olarak tanımlar ve kendisinin tanımlamış olduğu çelişkiyi çözmekten kaçınır. Deyim yerindeyse Kant, gerçek nedir?, gerçek bilinebilir mi?, sorusu karşısında tavırsız kalmayı yeğlemektedir. Özellikle Kant'ın, gerçek nedir sorusu karşısında kaygısız kalmayı tercih eden bu duruşunu eleştiren Hegel, tözü kavramaya ve onun nasıl kavranacağını göstermeye yönelmeyen diyalektiğin, yani salt fenomenolojik düzeyde kalan, ontolojik derinliklere inmeyen diyalektiğin, felsefenin temel sorusuna doyurucu bir yanıt veremeyeceğinden ve dolayısıyla her zaman belli bir amaca yönelmek zorunda olan etkinliği yadsıyan düalizmden kurtulamayacağından hareket eder. Örneğin *Felsefe Tarihi Üzerine Okumalar*'ında Hegel Kant'ın "kendinde şey"ın veya tözün bilinemeyeceği iddiasını "garip bir çelişki"¹³ olarak yorumladıktan sonra Kant'ın felsefesinin temel karakteristiğine dair şöyle diyor: "Kantçı tahayyüle göre farkta durup kalınmaktadır, düalizm son olandır; her taraf kendisi için bir mutlak şey olarak geçerlidir. Bu kötü olandır, burada mutlak ve son olması gerekendir."¹⁴ Hegel diyalektik felsefeyi Kant'ın bu düalist yaklaşımını aşır yepyeni dinamik, kendi deyiimiyle kemikleşmiş düalist düşüncüyü akıcılaştırmak için, Kant'ın öznelci idealist yaklaşımının eleştirisi olarak nesnel-idealit ontolojik temelde yeniden kurmaya koyulur.

Engels'e göre Hegel'in felsefesinin "en büyük kazancı", "bütün doğal, tarihsel ve düşünsel dünyayı bir süreç, yani sürekli hareket, değişim, yeniden oluşum ve gelişim olarak kavrayıp temsilini sunmuş" ve bu felsefe çerçevesinde "bu hareketin ve gelişimin iç ilişkisinin kanıtlanmasına dair deneme" yapmış olmasındadır.¹⁵ Hegel, *Tinin Fenomenolojisi*'nin özsözünde: "Gerçek bütündür. Ama bütün yalnızca kendi gelişimi sonucu kendisini tamamlayan tözdür. Mutlak olan hakkında onun öz itibariyle *sonuç*, onun gerçekte neyse önce *sonda* olduğu söylenmelidir ve onun doğası, hakikat, özne veya kendi kendine oluşması burada yatmaktadır"

¹³ Hegel, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, cilt 3, s. 350.

¹⁴ Hegel, *age.*, s. 351.

¹⁵ Engels, *Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft*, s. 206.

diyor.¹⁶ Burada Hegel felsefi bilginin bir süreç sonucu oluştuğunu dile getiriyor ve bundan hem doğal, hem tarihsel, hem de düşünsel veya mantıki süreci kastediyor. Biraz yukarıda Hegel yöntemin de bu sürecin ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtiyor. Diğer bir deyişle Hegel'e göre yöntem birtakım formal ilkeler dizgisi değil, bilgi gibi onun da şeyin kendisinden kazanılan, hem bilgi edinmeye, hem de bilginin bir temsilini sunmaya yarayan ontolojik olarak temellendirilmiş bir araçtır. Burada sadece örneklemek için aktardığım bu kısa paragrafta bile Hegel gerçeğin, yani her şeyin *oluşmuş-oluşan* sonsuz bir süreç olarak görülmesi gerektiğini belirtiyor. Engels, Hegel'in bu yöntemsel ilkesini yorumlarken şöyle diyor: "böylece bu diyalektik felsefe bütün son ve mutlak gerçek ve ona denk gelen mutlak insanlık durumu tahayyülünü dağıtmaktadır. Onun önünde son geçerli, mutlak, kutsal hiç bir şey durmamaktadır; o her şey hakkında ve her şeyde geçiciliği göstermektedir ve onun önünde aralıksız oluşum ve yok oluş, basitten yükseğe sonsuz yükseliş sürecinden başka bir şey durmamaktadır..."¹⁷ Her şey tarihselleştirilmektedir ve ancak tarihselliği veya geçiciliği içinde mutlak olarak görülebilir. Marx ve Engels klasik Alman felsefenin mirasına sahip çıkarken özellikle onun bu yanını öne çıkarıyor.

Teorik ve Pratik Bir Sentez Denemesi İçin Çıkış Noktaları

Marx ve Engels'in yukarıda kısaca göstermeye çalıştığımız bu iki felsefenin bu güçlü yanlarının birbirine yeni bir felsefi sitem içinde nasıl işlemeye, bunların bütünlüklü ve kendi içinde tutarlı bir sentezine nasıl ulaşmaya çalıştığını göstermek için, önce bu iki felsefenin Marx ve Engels açısından açmazlarını da sergilememiz gerekir. Önce 18. yüzyıl materyalizminin (buna Feuerbach'ın materyalist felsefesi de dahildir) açmazına bakalım. Nedir 18. yüzyıl materyalist felsefesinin en temel açmazı?

Burada amacım ayrıntılara girmek değil. Bu, verilen sınır çerçevesinde mümkün değil. Burada en fazla 18. yüzyıl materyalist felsefenin Marx ve Engels açısından en temel açmazına işaret edilebilir. Yukarıda da belirttiğim gibi, 18. yüzyıl materyalizmi Locke'un materyalist felsefesini teolojik kalıntılardan arındırarak elde ettiği materyalist felsefeyle 17. yüzyıl metafiziğine saldırmıştır. Bu metafiziğin en temel özelliği, fiziksel dünya ile düşünsel dünya arasında kurmuş olduğu, sonunda doğuştan var olduğu iddia edilen düşüncelere, ilkelere veya kavramlara gönderme yapmak zorunda olan düalizm veya paralelizmdir. 18. yüzyıl materyalizmi bu metafiziği yıkarak onun yerine, yukarıda sergilediğim gibi, algıdan düşüncenin en soyut biçimine yukarıya doğru yükselen materyalist bir felsefe koyar ortaya; ve Locke'un belirttiği gibi, bu saldırının en temel amaçlarından birisi, bilginin öznesini, sonunda doğa üstü güçlere gönderme yapan ve böylece onu bilgi edinme sürecinde pasif ve edilgen ve kaderci bir nesneye indirgeyen

¹⁶ Hegel, G. W. F., *Phänomenologie des Geistes*, yay. Moldenhauer, E. ve Michel, K. M., Werke 3 içinde, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1970, s. 24.

¹⁷ Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, s. 267.

metafizikten kurtarıp onun bilgi edinme sürecinde aktif bir özne olduğunu göstermektedir. Locke, bu yaklaşımının pratik felsefeyle ilişkisini de kurarak doğuştan var olduğuna inanılan ahlaki ilkelerin “insanları salt bir makineye” indirgediğini ve böylece “insanlığın özgürlüğünü yadsıdığını” belirtmektedir.¹⁸ Marx ve Engelsi, 18. yüzyıl materyalizminin bu güçlü yanını tanır ve buna dayanarak idealist Alman felsefesini eleştirir. Örneğin *Alman İdeolojisi*’nde idealist Alman felsefesi karşısında kendi felsefi duruşlarını formüle ederken şöyle diyorlar: “Gökyüzünden aşağı doğru yerküreye inen Alman felsefesinin tam tersine burada [Marx ve Engels’in felsefi duruşunda,- DG] yerküreden gökyüzüne çıkılmaktadır.”¹⁹

Marx ve Engels, 18. yüzyıl materyalist felsefesinin yukarıda belirttiğim güçlü yanını tanıırken ona yönelik birbiriyle yakından ilişkili iki temel eleştiri de formüle eder: bir, 18. yüzyıl materyalizmi 17. yüzyıl düalist metafiziğini yıksa da bunun yerine her şeyi birbirinden soyutlayan ve şeyleri salt tikel olgu olarak ele alan (nominalizm) başka tür bir metafiziğe götürür; iki, bu metafizik aynı zamanda mekaniktir ve bundan dolayı ne doğada, ne toplumda şeyleri, ne de düşüncede kavram veya kategorileri birbiriyle ilişkisi, onların oluşum ve yok oluşunu dikkate alan bir süreç içinde görmemektedir. Marx ve Engels bu metafizik türünü aşmak için eski metafiziği diyalektik felsefe içine işlemiş olan Hegel’in felsefesinden yararlanır. Ama diğer taraftan Hegel’in diyalektik felsefesi salt kavramlar düzeyinde kalmakta ve daha da önemlisi varlık ve düşüncüyü özdeşleştirmektedir veya tüm varlığı düşünceye indirgemektedir. Diğer taraftan Hegel her şeyi sonsuz bir süreç olarak gören kendi diyalektik yöntemini yadsıyan kapalı felsefi bir sistem geliştirmiştir. Marx ve Engels, Hegel’in idealist diyalektiğinin bu açmazlarını aşmak için ise materyalist felsefenin güçlü yanına başvurur. Yani deyim yerindeyse onlar bir taraftan Hegel’in felsefesine materyalist temel kazandırmaya çalışırken; diğer taraftan materyalist felsefenin doğaya, topluma ve düşünceye mekanikçi yaklaşımını Hegel’in diyalektik felsefesine başvurarak aşmaya çalışır. Böylece ortaya çıkan yeni felsefe ne eski materyalizmdir, ne de eski metafizik veya diyalektiktir. Bu, artık diyalektiği bütün alanlara maddeci temelde ve tutarlı bir şekilde uygulayan açık, metafiziği yıkmak yerine onu yeni felsefenin içine işleyen diyalektikçi materyalist sistematik bir felsefedir.²⁰

Marksçı Felsefenin Tipolojisini Betimlemek

Hans Heinz Holz, 1997 yılında yayınladığı *Birlik ve Çelişki: Yeni Çağda Diyalektiğin Sorun Tarihi* (*Einheit und Widerspruch: Problemgeschichte der Dialektik in der Neuzeit*) adlı eserinde Marx, Engels ve

¹⁸ Locke, *An Essay concerning Human Understanding*, s. 76.

¹⁹ Marx, K. ve Engels, F., *Die deutsche Ideologie: Kritik der neuesten deutschen Philosophie in ihren Repräsentanten Feuerbach, B. Bauer und Stirner, und des deutschen Sozialismus in seinen verschiedenen Propheten*, Marx-Engels-Werke 3 içinde, Dietz Verlag, Berlin 1983, s. 26.

²⁰ Bkz: Bartels, J., Holz, H. H., Lensik, J. ve Pätzold, D., *Dialektik als offenes System*, Studien zur Dialektik, Pahl-Rugenstein, Köln 1986.

Lenin'in geride bıraktığı salt felsefi eserlere ve elyazmalarına ve yüz yılı aşkın bir süreden beri Marksist felsefecilerin Markçı felsefe üzerine yaptığı bunca çalışmaya rağmen onun hala bir kurulma aşamasında olduğunu belirtiyor. Şöyle diyor Holz: “Bunlara dayanarak (Kutsal Aile, Alman İdeolojisi, Anti-Dühring, Materyalizm ve Ampriokratizm, Doğanın Diyalektiği ve Felsefe Defterleri) kendi içinde alınan, sosyalizmin bilimsel dünya görüşünü gerekçelendirip taşıyabilecek bir sistematik felsefi temeli yeniden kurmak istemek bir çok keyfi ekstrapolasyonu²¹ içerecektir” veya böyle bir deneme yapılacak olursa ortaya çıkacak olan felsefe “çok kısır kalmak zorunda kalacaktır” ve bunun “bir temellendirici bilim olarak felsefe”den bekleneni yerine getirmesi mümkün değildir.²² Yani Markçı felsefeyi kurabilmek için, Marx, Engels ve Lenin'in düşüncelerini tekrarlamak yetmemektedir. Bunun için felsefenin temel sorunlarından ve kategorilerinden hareket ederek, felsefe tarihini de dikkate alıp bilimlerin gün ışığına çıkardığı bilgileri genelleştirip sistemleştirerek Marx ve Engels'in temellendirdiği felsefeye sistematik bir yapı kazandırmak gerekmektedir. Buna karşın Marksizmin bir felsefe olmadığını iddia etmek doğru olmayacaktır Holz'a göre. Çünkü “Marksizm tamamıyla bir felsefedir ve bu sadece onun aynı zamanda bir salt felsefeden daha fazla” olması anlamında geçerlidir.²³ Ama diğer taraftan Marksçı felsefeyi Marx, Engels ve Lenin'in “*salt felsefi*” açıklamalarına dayanarak yeniden kurmaya kalkmak da Marksist felsefenin tikel özelliğine isabet etmeyecektir ve onun biçim ve şeklini ve Marksizmdeki yerini gözardı etmek anlamına gelecektir. Çünkü Marx ve Engels başından beri amaçlarının bir *salt* felsefe kurmak olmadığını, aynı zamanda onu gerçekleştirip, yani örneğin Marx'ın *Das Kapital*'da “bir” empirik bilime uyguladığı veya Engels'in *Doğanın Diyalektiği*'nde doğa bilimlerine uygulamayı başlattığı gibi, tek tek bilimlere uygulayarak ve toplumsal hayatı da felsefileştirip aşarak yeniden kurmak olduğunu açıklamışlardır. Antonio Gramsci'nin son derece isabetli tabiriyle dile getirecek olursak: Marksçı felsefe “praksis felsefesi”dir ve pratiği bir felsefe türü ve felsefeyi bir pratik türü olarak kavramaktadır.²⁴ Bundan dolayı Marksçı felsefe henüz kurulma aşamasında olsa da örneğin Georg Lukács'ın *Toplumsal Varlığın Ontolojisi*'nde (*Zur Ontologie des gesellschaftlichen Seins*) ontoloji çerçevesinde gösterdiği gibi²⁵, onun tipolojisi daha genel olarak da betimlenebilir.

Jindřich Zelený Avrupa felsefe tarihinde üç rasyonalite tipi arasında ayırım yapıyor. Bunlardan ilki antik Yunan rasyonalite tipidir ve Zelený buna Aristotelesçi felsefeyi örnek göstererek bu rasyonalite tipinin kontemplatif (sadece düşünsel boyutu yakalayan) ve *a*-teknikçi

---

²¹ Ekstrapolasyon: Bir (matematiksel) işlevin bir alanın içinde gösterdiği tavidan dışta göstereceği tavırlara ilişkin sonuç çıkarmak. Holz burada kavramı daha çok ‘keyfi sonuçlar çıkarma’ anlamında kullanıyor.

²² Holz, H. H., *Einheit und Widerspruch: Problemgeschichte der Dialektik in der Neuzeit*, cilt 3, Stuttgart/Weimar 1997, s. 243.

²³ Holz, age.

²⁴ Gramsci, A., *Gefängnishefte*, cilt 6, yay. Haug, W. F., Argument Verlag, Hamburg 1994; Holz, H. H. ve Sandkühler, H. J. (yay.), *Betr.: Gramsci: Philosophie und revolutionäre Politik in Italien*, Köln 1984.

²⁵ Lukács, G., *Zur Ontologie des gesellschaftlichen Seins* (iki cilt), Werke 13 ve 14, Luchterhand, Darmstadt&Neuwied 1984 ve 1986.

bir rasyonalite tipi olduğunu belirtiyor. Zelený'ye göre ikinci rasyonalite tipi Yeni Çağ rasyonalite tipidir. Bu rasyonalite tipi, antik Yunan rasyonalite tipinden farklı olarak teknikçidir ama şeylerin ve bunlara dair bilginin tarihselliğini dikkate almayan bir rasyonalite tipidir. Buna karşın Marksçı rasyonalite tipi ise tarihsel ve pratikçi bir rasyonalite tipidir. Zelený'ye göre Marksist felsefe iki anlamda tarihselleştiricidir. O “bütün varlık ve düşünce biçimini süreçsel kavrama anlamında ve (...) düşüncenin ve insan olmanın pratik (tarihsel-toplumsal) özünü dikkate alması anlamında”²⁶ tarihselleştiricidir. Zelený, burada Marx ve Engelsin temellendirdiği felsefe ile felsefe tarihinde yaşanan bir sıçramaya, Marksizmin gerçekleştirdiği bir felsefi devrime işaret ediyor. Zelený'nin burada işaret etmiş olduğu Marksizmin felsefe tarihindeki yerinin ve anlamının özellikle bugün vurgulanması daha da önem kazanmıştır. Çünkü Marksizmi felsefe dışı bırakma çabaları aslında felsefeyi yıkma çabasından başka bir şey değildir. Diğer taraftan Holz, Marx ve Engels'in yarattığı yeni teori tipinin transendental, spekulatif veya empirik gibi geleneksel kavramlarla betimlenemeyeceğini belirtiyor. Çünkü geleneksel felsefeden farklı olarak Marksizmin temel oluşumunda belirleyici olan, onun gerekli kognitif yapısı değildir. Tersine Marksizme yeni bir felsefe olarak felsefe tarihinde yeni bir tipolojik özellik kazandıran, onunun kognitif yapıların ilişkisinin refleksif belirlemeler ve hakikatin kategoriyal belirlemelerin maddi yaşam sürecindeki hakiki ön koşul olduğundan hareket etmesidir.²⁷

Holz burada Marks ve Engels'in yarattığı felsefenin gerçekliği örneğin empiristler gibi düşüncede basit bir şekilde kopyalayan (naif realizm) bir felsefe türü olmadığına, onun gerçekliği nesnel olmuş elde edilmiş aracılığıyla, yani bugünkü üretim ilişkileri tarafından belirlenen doğal verilmiş ve tarihsel olmuş kognitif yapılarla kazanıldığından yola çıktığına işaret ediyor. Holz'un bundan neyi kastettiğini ve Zelený'nin yukarıda belirtmiş olduğumuz tiplemesinin geri planında neyin yattığını göstermek için örneğin *Das Kapital*'in bilgi ve bilinç kuramı açısından içerimsemeleri incelenebilir. Bunu burada yapmamız mümkün değil. Bunu M. M. Rosental, *Karl Marx'ın Politik Ekonominin Diyalektik Yöntemi (Die dialektische Methode der politischen Ökonomie von Karl Marx)* ve Jindřich Zelený *Marx'da ve 'Das Kapital'de Bilim Mantığı (Die Wissenschaftslogik bei Marx und 'Das Kapital')* adlı son derece önemli çalışmalarında incelediler.²⁸ Burada bu iki temel esere işaret edip Holz'un ve Zelený'nin ne demek istediğini açıklamak için tekrar *Alman İdeolojisi*ne dönmek istiyorum.

Marx ve Engels'in *Alman İdeolojisi*'nde yaptığı “Bilinç yaşamı belirlemez, tersine yaşam bilinci belirler.”²⁹ belirlemesi birçok tartışmaya yol açtı. İddiaya göre Marx ve Engels burada bilincin yaşam üzerindeki etkisini yadsımaktadır. Oysa bu teze yakından bakıldığında, onların,

²⁶ Zelený, J., *Dialektik der Rationalität*, Pahl-Rugenstein, Köln 1986, s. 21 (ayrıca bkz: s. 20).

²⁷ Holz, *Einheit und Widerspruch: Problemgeschichte der Dialektik in der Neuzeit*, cilt 3, s. 285.

²⁸ Rosental, M. M., *Die dialektische Methode der politischen Ökonomie von Karl Marx*, Dietz Verlag, Berlin 1969; Zelený, J., *Die Wissenschaftslogik bei Marx und 'Das Kapital'*, Akademie Verlag, Berlin 1968.

²⁹ Marx ve Engels, *Die deutsche Ideologie*, s. 27.

felsefe tarihinde yüzyıllardan beri tartışıla gelen felsefenin temel sorusuna yanıt verdiği görülecektir. Marx ve Engels yöneltilen bu eleştiri düşüncenin varlık üzerindeki etkisini hala kontemplatif felsefe çerçevesinde arayan anlayıştan kaynaklanmaktadır. Burada Marx ve Engels'in bilincin varlık üzerinde nasıl etki yaptığını görmek ve gösterebilmek için onların etkinlik kuramına gönderme yapmak gerekir. Marx ve Engels'in bu belirlemesi bilginin kökenine ve bilgi süreçlerine ilişkin *materyalist-ontolojik* bir belirlemedir ve yine bir sürü tartışmaya konu olan Marx'ın toplum ve siyaset felsefesi çerçevesinde dile getirmiş olduğu altyapı-üstyapı saptamasının kaynağıdır. Marx ve Engels bu belirlemede ontoloji ile mantık arasında kökensel bir ilişki kuruyor ve bu iki düzeyin birbiriyle ilişkisine hakim olan asimetriye işaret ediyor. Bu belirlemenin içerimsemelerini ve felsefe tarihinde nasıl bir devrim yaptığını göstermek için tekrar Descartes'ın temel sorununa dönelim ve Marx ve Engels'in bu sorunu aşmak için önermiş olduğu çözümü belirginleştirmek için Heidegger'in aynı soruna getirmiş olduğu çözüm ile karşılaştıralım.

Marx ve Engels bu belirlemeyi Genç Hegelcileri ile hesaplaşırken Alman felsefesinin idealist niteliğini köklü bir eleştiriye tabi tutup bu geleneği tersine çevirmek amacıyla yaptıkları biliniyor. Ama bu belirlemenin geri planı çok daha geniş ve bütün Avrupa, özellikle Yeni Çağ idealist felsefenin tersine çevirmek amacıyla yapıldığını belirtmek gerekir. Descartes'ın altıncı meditasyonunun bütün amacı düşüncenin duyu organları aracılığıyla algılanan nesnelere bağımsız olduğu ve nesnelere dair kavramın içten üretildiğini göstermektir. Descartes'ın bu argümanının temelini ikinci meditasyonda gerekçelendirdiği insanın sadece düşünce aracılığıyla var olabileceği tezi oluşturuyor. Descartes'ın bu argümanı, yani ikinci ve altıncı meditasyonu beraber düşündüğümüzde, 'bilinç varlığı belirler' sonucuna götürüyor ve o bu argümanı ile *Birinci Felsefe Üzerine Meditasyonlar*'ın 1641 yılında yayınlanmasından buyana bütün düşünürleri uğraştıran ve Engels'in genişleterek felsefenin temel sorusu olarak tanımladığı ve bugün özne-nesne ikilemi olarak anılan sorunu formüle etmiş oluyor. Hans Heinz Holz'un belirttiği gibi, felsefenin bu temel sorusunun çözümü salt teorik bir sorun değil, o aynı zamanda pratik bir sorundur da. Bunu yukarıda Locke'dan aktardığımız öznenin özgürleştirilmesine ilişkin belirlemesi yeterince gösteriyor. Kant pratik amaçlı olmayan bilginin salt bir düşünce oyunu olarak kalacağını belirtip bütün bilgi edinme çabamızın nesneyi elde etmeye, "nesnelere bizim için"dir³⁰ demeye yönelik olduğunu belirtiyor.

Şimdi, dikkat edilirse felsefenin temel sorusunu çözüme konusunda iki felsefi okulun oluştuğunu belirttik. Bunlardan birisi Locke'un üzerinden Fransız materyalistlerine ulaşan nesnelci okul, diğeri Descartes'tan kaynaklanan öznelci okul. Ne nesnelci okul, ne de öznelci okul nesnenin nasıl elde edilebileceğini gösterebilmiştir. Çünkü hepsi geleneksel salt kontemplatif felsefenin sınırları çerçevesinde yanıt aramıştır felsefenin bu temel sorusuna. Nesnenin nasıl elde

---

³⁰ Kant, I., *Kritik der reinen Vernunft*, s. 170.

edilebileceği konusunda en ileri giderek öneriler geliştiren Kant bile kontemplatif felsefe çerçevesinde kaldığı için nesneyi elde etme aracı olarak tahayyül gücü ve zamanı önermekten ileri gidememiştir. Bundan dolayı Hegel, Kant'ın felsefesinin kendi içine kapanıp kaldığını, nesneyi elde etmek için kendi dışına dönüp açılmadığını ileri sürdü. Diğer taraftan Marx aynı suçlamayı felsefesini mutlak ide (*absolute Idee*) kavramına dayandırdığı için Hegel'e yönelik formüle etti. O halde nesnenin nasıl elde edilebileceğini göstermek, aynı zamanda, bir taraftan, özne-nesne düalizmini, diğer taraftan, felsefede oluşmuş olan öznelci-nesnelci kutuplaşmayı aşmak anlamına gelmektedir. Marx ve Engels, geliştirmeye koyuldukları felsefe çerçevesinde felsefenin (ruh-beden ikilemi de dahil olmak üzere) bütün bu ikilemlerini aşmayı amaçlıyor.

Ama diğer taraftan Heidegger de benzer bir iddia ile ortaya çıkıyor. Heidegger de, Marx ve Engels gibi, geleneksel metafizik çerçevesinde bu ikilemlere rasyonel bir çözüm üretilmeyeceğini düşünüyor. Ama Heidegger, Marx ve Engels'ten çok farklı, daha doğrusu onların tersi bir yol izliyor sorunun çözümü için. Heidegger'in çözümünü bir cümlede toparlayacak olursak: Heidegger metafiziğin bir bütün olarak yıkılıp Sokrates öncesi doğa düşünürlerine geri dönülmesini önermektedir. Bundan dolayı Zelený haklı olarak Heidegger'in Yeni Çağ metafiziğinin sorununun çözümü için önermiş olduğu çözümün akıl dışı veya yıkıcı bir öneri olduğunu belirtiyor.³¹ Bu konuda Heidegger'in hocası Edmund Husserl de *Varlık ve Zaman*'ı yorumlarken benzer bir düşünce dile getirmiştir.

Heidegger'den farklı olarak Marx ve Engels felsefenin temel sorusunun çözümüne tarihsel olarak yaklaşıyor. Marx ve Engels gibi Heidegger de çözümün pratikte olduğunu ileri sürüyor. Ama bu içine kapanmış ve sadece kendi iç dünyasıyla uğraşan öznelci bir pratiktir. Marx ve Engels, Kant'ın anlakta apriori bulunduğunu iddia ettiği kategorilerin veya bilincin insanın doğayı elde etmek için göstermiş olduğu üretken etkinlik veya maddi üretim sonucu zamanla oluştuğundan yola çıkıyor. Yani Marx ve Engels'e göre insanların nesneyi (daha geniş anlamda doğayı) elde etmek için giriştikleri etkinlik insanın bütün yetilerini kapsayan emektir. Husserl üzerine yürütülen tartışmalarda dikkatlerden uzak kalan, Husserl'in de geç yazılarında bu tezi üstlenmiş olmasıdır. Öyle ki Husserl basit bir "kerpeteni" veya "tıgı" bile kültür nesnesi olarak tanımlamıştır.³²

Ne diyor Marx ve Engels düşüncenin veya bilincin kökenine dair? İnsan, hayvandan farklı olarak kendisini dış doğal koşullara uyarlamak yerine doğayla arasındaki madde değişimini örgütlemek için üretime yönelmekle kendi özgün tarihini yazmaya başlıyor. Bunun sonucu olarak üretim ilişkileri geliştikçe, insan üretim ilişkilerine ve işbölümüne uygun olarak belli bir bilinç düzeyi ve kategoriler sistemi de geliştirmektedir. İnsanın üretime yöneldiği ilk çağlarda bilinç

³¹ Zelený, J., *Dialektik der Rationalität*, Pahl-Rugenstein, Köln 1986, s. 104-118.

³² Husserl, E., *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*, Gesammelte Schriften, cilt 8 içinde, Meiner Verlag, Hamburg 1992, s. 23.

henüz görecel özerklik elde edemediği için, üretimin dolaysız akışı olarak gözüküyor.³³ Ama üretim ilişkileri geliştikçe bilinç dünyası görecel bir özerklik elde eder ve düşünce düşüncenin dolaysız konusu durumuna gelir. Metafiziğin veya daha geniş anlamda felsefenin kaynağı sürekli karmaşıklaşan ve zenginleşen maddi üretim ilişkilerinde ve işbölümünde yatmaktadır.

Marx ve Engels Yeni Çağın metafiziğinin sorunlarını, Heidegger'in tersine, onu yıkmak yerine, bu maddi ve manevi zenginliği kurtararak aşmak istemektedir. İşte Marx ve Engels'in kurmuş olduğu felsefeye felsefe tarihinde tikel tipolojik özellik kazandıran, onların (Adam Smith'den sonra) emeği kapsamlı bir felsefi kategori olarak ele alıp felsefeyi üretim ilişkileri ile ilişkilendirmiş olmalarında ve felsefenin karşı karşıya bulunduğu temel sorunlarının aynı zamanda emeği içinde bulunduğu ücretli emek durumundan kurtarmakta yattığını göstermiş olmalarında yatıyor. Bundan dolayı onlar sadece felsefeyi kurmak değil, aynı zamanda felsefenin gerçekleşmesinin de önkoşulları üzerine düşünmüştür. İşçi sınıfına yüklenen insanlığı kurtarma misyonunun nedeni de budur. Çünkü işçi sınıfı üreten ve böylece felsefeyi gerçekleştirmeye aday tek evrensel sınıftır.

Bundan dolayı felsefeyi ve bilimi ciddiye almak demek işçi sınıfını ve böylece onun ve insanlığın ve doğanın kurtuluşu için verilen mücadeleyi ciddiye almak demektir. Ama diğer taraftan işçi sınıfının kendi kurtuluşunu ve giderek insanın özgürlüğünü gerçekleştirebilmesi ve doğayı metalaşmış durumundan kurtarabilmesi için ona bütün bu karmaşık ilişkiler bütünlüğünü bir bütün olarak görmesini sağlayan felsefeye de yönelmesi gerekmektedir. Çünkü felsefe onun kurtuluşunun 'beyni'dir.

---

³³ Marx ve Engels, *Die deutsche Ideologie*, s. 26.